

Annona

A Kerényi Károly Szakkollégium évkönyve

Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Kerényi Károly Szakkollégium
Pécs, 2002

A kötet megjelenését a Pécsi Tudományegyetem Rektori Hivatala, Kiadói Bizottsága, Bölcsészettudományi Kara, Jakabhegyi úti Kollégiuma, BTK Hallgatói Önkormányzata, a Kékkúti Ásványvíz Rt. Alapítvány, a British American Tobacco, a Magyar Soros Alapítvány, az Oktatási Minisztérium – korábban: Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium, a Miniszterelnöki Hivatal és a Pro Renovanda Cultura Hungariae Alapítvány támogatta.

Válogatta, szerkesztette, az előszót írta:
Jankovits László, Vankó Annamária, Somogyi Judit

A tanulmányokat lektorálta: Boros János, Erős Ferenc, Gál Béla, Heidl György, Hetesi István, Kálmán C. György, Kappanyos András, Nagy Ilona, Orbán Jolán, P. Müller Péter, Weiss János.
Lelkiismeretes munkájukért ezúton is köszönetet mondunk.

© A szerzők, 2002
© A szerkesztők, 2002
Minden jog fenntartva.

Tartalom

Részlet egy levélből	7
Előszó	9
Leiszter Attila: Nüsszai Szent Gergely időszemléletéről és Történelemfölfogásáról	11
Németh Csaba: „Mensa igitur, scriptura” Középkori egzegézis és izomorfia.	31
Lengvári István: A lussoniumi gabonavermek mint a késő-római gazdálkodás emlékei	49
Varga Szabolcs: Egy Mohács után felemelkedett nemesi család karrierjének kezdetei 1526–1541 között. A Devecseri Choronok.	58
Szommer Gábor: James Lancaster és az első angol utazások a Távols-Keletre	66
Varga Enikő: „A dolgok látképe” Polémiák a 17. századi németalföldi képi reprezentációról.	74
Somogyi Judit: Iratok a Somogy megyei vallási viszonyok történetéhez (1717–1723)	86
Kruzslicz Anita: A szintézis formái Schelling korai műveiben	105
Szívós Andrea: Magyarországi nőnevelés (1850–1888)	112
Vörös Andrea: A dualizmus kori Magyarország borkereskedelme, különös tekintettel az állami gazdaságpolitikára	124
Trombitás Judit: Transzformációk. Egy Turgenyev elbeszélés a gogoli és a puskini hagyományban.	133
Juhász Katalin: Szerkezeti és szemantikai párhuzamok Lev Tolsztoj: <i>Gazda és cseléd</i> és Puskin: <i>Ördögök</i> című művében	142
Györök Edina: Genealogikus vágy és reflexív transzformáció a koraromantikától Heideggerig	149

Katona Gábor: A heideggeri Sein zum Tode és Rorty metastabilitása	161
Danka István: A filozófia végeiről. Rorty és Habermas Hegel-fenoméjje.	170
Böhm Gábor. Dekonstrukció: irodalom(elmélet) és/vagy filozófia?	175
Stachó László: Pszichológia és interdiszciplinaritás: beváltak-e Piaget régi jóslatai a lélektan jövőjéről?	194
Szabó Tímea: Jóra vágyani? A pszichoanalízis etikai következményeiről.	200
Kiss Gábor Zoltán: A kritika feladata a legkülönbözőbb jelenkorokban. Az alkotó, és kritikus tevékenység megítélése Arnoldtól a formalizmus utánig.	205
Patonai Anikó Ágnes: Kaland a Formával: posztmodern, dráma, szintézis	216
Vankó Annamária: Erdély Miklós művészetelméletének néhány kulcsfogalma	223
Besze Barbara: A hős Pepin és társai, avagy a <i>hetvenkedő katona</i> toposza	236
Vári György: A kísértetről. Marxtól Mózesig.	254
Gábor Lívia. Gilles Deleuze – Film és filozófia.	266
Csekő Csilla: Vegetarianizmus – táplálkozásnéprajzi szempontból. Egy család vegetáriánus táplálkozása. (Esettanulmány)	273
Gergely Erzsébet: Válságban az egyház. Valóban válságos a római katolikus egyház helyzete?	287
Horváth Gergő: A Folklor folklórjának néhány vonása – kutatás szelet	296
A Szakkollégium tagjai (1993–2002)	305
A Szakkollégium meghívott előadóinak előadásai (1993–2002)	309
A Szakkollégium tagjainak előadásai (1993–2002)	314
A Szakkollégium tagjainak OTDK eredményei	321

A dualizmuskori Magyarország borkereskedelme, különös tekintettel az állami gazdaságpolitikára

„Aadtál Uram áldást, de nincs köszönet benne” – egy korabeli forrás szerint így szállt a magyar szőlőtermelők sóhaja az 1900-as évek elején, mikor végre termést hoztak már a filoxeravész után rekonstruált szőlők, csak épp ennek a termésnek az értékesítése komoly nehézségekbe ütközött.¹ Ez nem volt új jelenség, hiszen a borkereskedelem (különösen a kivitel) fellendítése ekkor már több mint egy évszázada szerepelt emlékiratok, a kormányhoz intézett betérjesztések, javaslatok, gazdasági tanácskozások témái között.² Ami a dualizmus korában, és különösen az 1880-as évektől újdonság volt, az az állami szerepvállalás megjelenése és növekedése, melynek során a borkereskedelem az állami gazdaságpolitika fontos elemévé vált. Dolgoztam ezt a folyamatot és okait vizsgálom.

A bor már évszázadok óta fontos exportcikkünk volt, habár jelentősége bizonyos korszakokban csökkent a kedvezőtlen külkereskedelmi viszonyok és gazdaságpolitikai intézkedések miatt.³ Az azonban valamennyi korszakot, még a konjunktúrák időszakát is jellemzi, hogy nem használtuk ki teljes mértékben a borban rejlő gazdasági lehetőségeket. Akadtak ugyan egyéni illetve helyi kezdeményezések, ezek azonban általában rövid életűek voltak, ha egyáltalán megvalósult belőlük valami. Ilyen volt például az 1804-ben felállított „Magyar-Éjszaki Kereskedő Társulat”, mely célul tűzte ki, hogy Oroszországban piacot szerez a magyar borok-

¹ Kovács Miklós: *A magyar bor külföldön. Borkiviteli feladatok*. Budapest, 1904, 3.

² Amint arra Komoróczy György is rámutat *A magyar kereskedelem története* című munkájában, Budapest, 1942, 53–55., Weinbrenner József már 1781-es memorandumában sürgette a magyar bor vámjának mérséklését, Skerlecz Miklós pedig felhívta az uralkodó figyelmét arra, miként lehetne ennek az árucikkünknek piacot szerezni külföldön. A 19. századi munkák között – a teljesség igénye nélkül – feltétlenül meg kell említeni az alábbiakat: Balásházy János: *A pincegazdászatról, borkereskedésről, vagyis a Magyar- s Erdélyországi boroknak sajátosságaihoz alkalmazott kezeléssről, a magyarországi borkereskedelem hajdan és jelenkori viszonyairól*. Pest, 1856; Gyürky Antal: *A borászati ipar fejlesztésének eszközei, mely által a nemzet-egyesek és a kincstár jövedelme évenként nevezetes somméval szaporodnék*. Pest, 1868; Entz Ferenc: *Hollandi utam, különös tekintettel borügyünkre és a gallizatio értékére*. Pest, 1866; Greger Miksa: *Denkschriften über Ungarns Weinfrage*. London, 1880; Burghardt Gusztáv és Duka Marcell tervezete a hazai borászat és borkereskedelem felvirágoztatására (*beadvány a Földművelés- Ipar és Kereskedelemügyi Minisztériumhoz; Országos Levéltár [a továbbiakban: OL], Földművelés- Ipar- és Kereskedelemügyi [a továbbiakban: FIK] Min. Általános iratok; K-168, 25. csomó, 1871-5-10437*).

³ A borkivitel már Árpád-házi királyaink alatt megindult, de számottevővé csak Mátyás király idejében vált. A 16. századtól kezdve ismét hanyatlik, részben az országot sújtó csapások (belvillongások, majd török háborúk és megszállás), részben a francia és rajnai borok erőteljes térhódítása miatt Európa-szerte. Mária Terézia, és különösen II. József vámpolitikája pedig még nagyobb akadályokat támasztott borkivitelünk elé. Gyürky: i.m.: 7–9.

nak; vagy Berzeviczy Gergely varsói exportkísérlete. Feltétlenül meg kell említenünk gróf Széchenyi István és Schams Ferenc nevét, akik jelentős tevékenységet folytattak a borászat és borkereskedelem fejlesztése érdekében. Széchenyi István például még egy szakértő vezetése alatt álló, jól felszerelt minta-borkereskedést is felállított Pesten, így próbálva példát mutatni a magyarországi termelőknek. Egyes bortermelő vidékeken kísérletek történtek a „boripart” előmozdítani hivatott szövetkezetek alakítására, de ezek sem bizonyultak eredményesnek.⁴

Az 1848–49-es események nemcsak politikai, hanem gazdasági változásokat is hoztak. Különösen az úrbériség eltörlése járt nagy horderejű következményekkel. A bortermelés és főleg a kereskedelem terén azonban önmagában ez nem hozhatott jelentős előrelépést, mivel még számos más akadálya volt a fellendülésnek. Így a szőlődézsma, a megfelelő (hegy)rendőri törvények hiánya, a túlzott föld- illetve fogyasztási adó, a munkaerő hirtelen megdrágulása, a pénz és a szakértelem hiánya, a szőlőfajok kevert művelése, a fajok elnevezése körüli zavar, a magas vámok, a szállítási nehézségek és a tájékozatlanság. Statisztikai adatok hiányában sem saját borfajtáinkat, sem a külföldi igényeket, ízlést nem ismerték a magyar termelők és kereskedők. Ezek a feladatok és kihívások pedig már meghaladták az egyéni illetve helyi kezdeményezések erejét, s állami közreműködés nélkül nem, vagy csak nagyon nehezen lehetett volna megvalósítani őket. Számottevő állami beavatkozásra azonban csak egy súlyos csapás, a filoxéravész hatására került sor a 19. század utolsó évtizedeitől.

A filoxéra 1875-ben jelent meg Magyarországon, és néhány évtized alatt tetemes pusztítást vitt végbe az ország szőlőtermő területein. Bár az 1880-as évek előtti időkből teljesen megbízható statisztikai adatokkal nem rendelkezünk, az 1883-ban befejezett kataszteri felvétel eredményét az 1870-es évek második felére nézve is irányadónak tekinthetjük, mivel az első néhány évben a vész terjedése igen lassú volt. Eszerint a filoxéra felléptekor Magyarország szőlőterülete mintegy 623,000 kataszteri hold volt, a horvát-szlavónországgal együtt pedig kb. 740,000 kataszteri holdat tett ki.⁵ Ez a terület 1884-ig még csekély mértékben nőtt is, vagyis több új szőlőt ültettek, mint amennyit a filoxéra elpusztított. 1885-től azonban az új telepítések már nem tudtak lépést tartani a régiiek pusztulásával, ami 1895-ben érte el tetőfokát. Magyarország szőlőterületei arra az esztendőre 352,376 (Horvát-Szlavónországgal együtt 426,298) kataszteri holdra zsugorodtak. Bár ezután fokozatosan gyarapodásnak indultak, a szőlőművelésre használt földek területe még 1911-ben is jóval alatta maradt az 1884-ben rögzítetteknek. Természetesen az éves bortermés mennyisége is jelentősen megcsappant a filoxéra pusztításai következtében. Az 1890-es évek előtt Magyarország éves bortermése normális években átlagosan 4–5 millió hl volt (Horvát- Szlavónországgal együtt: 5–6 millió hl). 1891 és 1900 között azonban ez a szám évi 885,067 és 2.143,298 hl (Horvát- Szlavónországgal: 1.092,642 és 2.434,826 hl) között váltakozott. A 20. század elejétől a szőlőterületekkel párhuzamosan a bortermés mennyisége is nőtt, 1907 és 1911 között – a sok elemi csapás ellenére, ami ezeket az éveket jellemezte – évenként már átlag 4.346,486 (Horvát-Szlavónországgal: 5.306,299) hl bort szüreteltek.

Mindez természetesen borforgalmunkra is rányomta bélyegét, igaz, időbeli eltolódásokkal. A magyar állam területéről kivitt bor és must mennyisége 1888-ig fokozatosan emelkedett,

⁴ Gyürky: i.m.: 13.

⁵ Lónyay Ferenc: *Szőlészeti és borászati közigazgatás*. Budapest, 1913, 1–3.

s ebben az évben 1.493,037 métermázsát ért el 36.576,944 korona értékben.⁶ Ezután azonban rohamosan zuhant, a mélypontot 1899-ben érve el, 609,806 métermázsára borexporttal. 1900 és 1908 között lassú, majd számottevőbb emelkedés következett. 1912-re borkivitelünk (1.491,688 métermázsára) megközelítette az 1888-as tetőpontot, sőt értékben (majdnem 70 millió korona) jóval felül is múlta azt. Borforgalmunk nemcsak kivitelből, hanem behozatalból is állt, és – nem meglepő módon – ez utóbbi téren fordított tendenciákat figyelhetünk meg. A borimport az 1890-es években érte el a tetőfokát. 1897-ben 1.289,519 métermázsát hoztunk be, 30.838,840 korona értékben; ezek a számok 1912-re 338,488 métermázsára illetve 15.198,044 koronára csökkentek.⁷

A filoxéra a fentebb már felsorolt problémák mellett újakat is felvetett. Mindenekelőtt családok százezreinek fő megélhetési forrását vette el, és külkereskedelmi bevételeinket is jelentősen csorbította. Az értékesítés terén már korábban is fennálló visszasságokat pedig még nyilvánvalóbbakká tette. Elég csak a borhamisítások ügyére utalni. Borhamisítás, mint azt törvényeink is mutatják, évszázadok óta dívott az országban.⁸ Most aztán a drasztikusan lecsökkent bortermés kifejezetten ösztönzően hatott a természetes borok illegális módszerekkel való felszaporítására és a mesterséges borok gyártására. Ezek a „műborok” nemcsak sokat ártottak a magyar borok jó hírének külföldön, de a természetes borok árát is letörték. Még súlyosabbá vált a helyzet, mikor a bortermelőknek már nemcsak a tömegesen előállított, olcsó hamisítványokkal kellett megküzdeni, hanem az új szőlőültetvényekről származó és az 1900-as évek elejétől egyre nagyobb mennyiségben termelt borok mind élesebb versenyével is.

Mindezek a körülmények, valamint az érintett szőlő- és bortermelők, kereskedők és gazdasági szakemberek kétségbeesett vészjelzései fokozatosan ráébresztették az illetékes minisztériumok és államszervek képviselőit, hogy határozott és célirányos állami beavatkozás nélkül nem oldhatók meg a problémák. Az 1870-es évektől egy igen sokrétű, kiterjedt gazdaságpolitika kidolgozására és alkalmazására került sor meg a magyar borkivitel fellendítése érdekében. A magyar kormányok tevékenységét két fő területre, és azon belül számos további tevékenységi körre bonthatjuk. A két fő terület a magyar bor minőségének és mennyiségének

⁶ Lónyay: i.m.: 3.

⁷ Uo.

⁸ Erre a legkorábbi példa az 1553:XII. törvénycikkben található, amely kimondta, hogy mielőtt a bormérréssel megbízott jobbágy a bort elszállítja az árusítás helyére, a helység bírása köteles megkóstolni a bort, és ha rossznak vagy az egészségre károsnak tartja, a jobbágyinak nem kötelessége elszállítani azt. (*Magyar Törvénytár* – a továbbiakban MTt – 1526–1608. 345.) Az 1723: CXVIII. törvénycikk szerint „igazságos, (nehogy némelyek magán csalárdsága miatt a község szenvedjen), hogy azokat, a kik a kiváló borokat bármilyen módon meghamisítják, vagy azokat silányabb szőlőkből helyettesítik s ezek neve alatt elárúsítják, s így a vevőket megcsalják s a közkereskedést megakadályozzák, az illető megyék hatóságai azonnal s tetteleg összes boraiknak elvesztésével büntessék.” (MTt 1657–1740. 649.) Az 1729: XII. törvénycikk, amely szintén a borhamisítás megelőzésére született, példás büntetést helyezett kilátásba a vétkeseknek, valamint megtiltotta, hogy birtokkal nem rendelkezők aszúszőlőket vásároljanak össze. (MTt 1657–1740. 671–673.) Az 1741: XXIX. törvénycikk a görögöknek, örményeknek, rácoknak és zsidóknak az előző években előfordult csalásokra és hamisításokra hivatkozva tiltotta meg a borral való kereskedést. (MTt 1740–1835. 37–39.) Az állami italmérisi jövedékekre vonatkozó 1892: XV. törvénycikk második paragrafusa a mesterséges borok adó alá vonását mondta ki, ami viszont egyet jelentett a műbor készítés legalizálásával. (MTt 1892–93. 277–281.)

emelése, illetve a borexport előmozdítása volt. Az elsőhöz sorolhatjuk a meghatározó állami szerepvállalást a filoxéra elleni harcban, a szőlészeti-borászati szakoktatás felkarolását, a szakirodalmak megjelentetését és terjesztését, magyar szakemberek külföldi tanulmányútjainak támogatását, és a hegyrendőri, italmérési, valamint a borhamisítás gátlását célzó törvények megalkotását. A második (és az elsőől nehezen elválasztható) terület olyan állami intézkedéseket ölel fel, mint például a Központi Mintapince felállítás, országos és nemzetközi kiállítások szervezése, illetve az ezeken való részvétel vagy képviselői támogatása, a konzulátusok mozgósítása „piackutatásra” és közvetítésre, törekvés kedvező vámszerződések megkötésére. Dolgozatomban következő részében ezek közelebbi vizsgálatára teszek kísérletet.

1. A magyar borok minőségének és mennyiségének emelése érdekében tett lépések

1.1. A filoxéra elleni küzdelem

A filoxéra elleni küzdelem három fő szinten zajlott. A kormány egyfelől igyekezett megelőzni a vész megjelenését és terjedését. Már az 1870-es évek elejétől feszült figyelemmel kísérte a filoxéra terjedését külföldön, és a szőlővessző-forgalmat is megszigorította. Felhívta a törvényhatóságok és a gazdasági egyletek figyelmét a veszély nagyságára és arra, hogy folyamatosan és gondosan ellenőrizzék a működési területükön található szőlőket, hogy ha netán a filoxéra felütné a fejét, csírájában lehessen elfojtani a bajt. Másrésztől a már megtámadott területeken irtással illetve gyérítéssel próbált fellépni a filoxéra ellen. A leggyakrabban alkalmazott módszer a szénkénnel való mérgezés volt, de egyéb megoldásokkal (vízzel való elárasztás, kivágás stb.) is kísérleteztek. Harmadrészt pedig új, a fertőzésnek ellenálló amerikai fajok vesszőit hozatta be szaporítás és az elpusztult szőlők pótlása céljából. Filoxéra-kísérleti állomásokat állítottak fel (az elsőt 1881-ben Farkasdon), valamint amerikai kísérleti szőlőtelepeket. Ahogy a baj súlyosbodott, országszerte egyre több állami amerikai szőlőtelepet létesítettek, ahonnan a termelők kedvezményes áron (sőt: indokolt esetben ingyen) beszerezhették a szükséges vesszőket. Az 1880-as évek végétől ezt a tevékenységet egy külön szőlőtelepítési kormánybiztos felügyelte.

1.2. A szakigazgatás és szakoktatás

A 19. század utolsó évtizedeiben, jórészt a filoxéra pusztításainak következtében, a szőlészeti-borászati közigazgatás és szakoktatás jelentős fejlődésen ment keresztül.⁹ Ami a közigazgatást

⁹ A szőlészeti-borászati közigazgatás és szakoktatás fejlődésével részletesen foglalkoznak az alábbi szakirodalmak: Magyarország állami mezőgazdasági intézményei. In: *A m. kir. földművelésügyi miniszter kiadványai*. Budapest, 1908/9.; Lónyay: i.m.: 117–161.; Pataky Ernő: *A földművelésügyi szakigazgatás története*. Budapest, 1970.; Fehér György: *A mezőgazdasági kísérletiügy kialakulása Magyarországon*

illeti, olyan új intézmények születtek, mint a borászati kormánybiztosság (1879), az Országos Filoxéra Bizottság és ehhez kapcsolódóan a Filoxéra Kísérleti Állomás (1880), vagy a Központi Szőlészeti Kísérleti Állomás és Ampelológiai Intézet. A megnövekedett feladatok és az új kihívások szükségessé tették a szőlészeti-borászati szakemberek számának növelését, és a szakoktatás átszervezését, korszerűsítését. Az 1870-es évek közepéig Magyarországnak mindössze két vincellérképezdéje volt: a budai és az érdiószegi. A század utolsó évtizedeiben ezek mellett létrejöttek további vincellérképezdéek is: Tarcalon (1873), Nagyenyeden és Ménesen (1881). 1892-ben a ménesi és a tarcali intézményeket alsófokú iskolákká szervezték át. Az 1890-es években további vincellériskolák nyíltak meg, vagy kerültek állami irányítás alá Tapolcán, Balatonfüreden, Munkácson és Pécssett. Szőlészeti szakiskolák illetve rendszeres tanfolyamok működtek Pozsonyban, Egerben, Szekszárdon, Szőlősgyálon, Beregszászon és Zsámbékon.

Vándortanítók járták az országot, és rövidebb, időleges tanfolyamokon terjesztették a szőlészeti-borászati ismereteket. A közép- és alafokú oktatási intézmények valamint az időleges tanfolyamok mellett felsőfokú iskolák is működtek Magyaróváron, átmenetileg Ménesen, majd Budapesten. Állami támogatással számos szakember szerezhette ismereteket külföldi tanulmányutak során a legkorszerűbb eljárásokról, technikákról. Szintén jelentős összegeket fordított a kormány a külföldi és magyar szakirodalom beszerzésére illetve megjelentetésére és terjesztésére az érintettek körében.

1.3. Törvényhozás

A borkérdéssel kapcsolatos számos problémát csak törvényi szabályozással lehetett megszüntetni. A legégetőbb gondot – természetesen a filoxéra mellett – a borhamisítás, illetve a bortermelésre eső túl magas adó- és illetékterhek jelentették. A filoxéra elleni harc során tekintélyes mennyiségű törvény és kormányrendelet született. Az 1879-ben illetve 1881-ben Svájcban elfogadott Nemzetközi Filoxéra Konvenció ratifikálása, a magyar jogrendbe való beillesztése az 1880:I–II. törvénycikkek, illetve az azokat módosító 1882:XV. törvénycikk által valósult meg. Ezek a törvények a filoxéra pusztításának meggátlása érdekében teendő intézkedéseket foglalták össze. Ezeket módosította az 1883:XVII. törvénycikk és még számos további kormányrendelet. A filoxéra miatt nehéz helyzetbe került birtokosok gondjain igyekezett enyhíteni az 1891:I. törvénycikk, ami a létesítendő új szőlők adókedvezményeivel foglalkozott.

A filoxéra okozta károkon túl nem kis terhet rótt a termelőkre és forgalmazókra a sokféle adó és illeték. Míg a dézsmaváltásgot és a szőlőterületek után fizetendő adókat enyhítették (1883:XI. tc., 1891:I. tc., 1895:XIV. tc), a borra kirótt különféle adók és illetékek igen magasak maradtak az egész korszakban. Sok törvény született az italmérsi illeték és a fogyasztási adó szabályozására. (1887:XLVII.; 1888:XXXV., XXXVI.; 1892:XV.; 1898:XVI., XVII., XVIII.; 1899:XXV.)

(1869-1914). Budapest, 1982.; Takács Imre: *Magyarország földművelésügyi közigazgatása az Osztrák-Magyar Monarchia korában 1867-1918*. Budapest, 1989.

Végül számtalan rendelet és két igen fontos törvény próbált gátat vetni (több-kevesebb sikerrel) a borhamisításnak. Az 1893:XXIII. törvénycikk és az ebben foglaltak végrehajtására vonatkozó miniszteri rendeletek rögzítik a mesterséges bor ismérveit, és szigorúan megtiltják a műborok készítését és forgalomba hozatalát.¹⁰ Ahogy azonban a kortársak is megállapították, ez a törvény „milliók ajándék volt [...] Ausztria számára”¹¹, hiszen a hazai műbor gyártásának leapasztása új piacokat nyitott az osztrák borgyártóknak és borhamisítóknak, akik ráadásul gyakran magyar borként árulták külföldön pancsolmányaikat, amivel tovább rontották boraink jó hírét. Hamar nyilvánvalóvá vált, hogy ez a bortörvény sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, így a kormány már az 1890-es évek közepétől újabb és újabb rendeletek kibocsátására kényszerült a felmerülő problémák orvoslására. Maga az 1893:XXIII. törvénycikk azonban csak 1908-ban veszítette hatályát, amikor egy alaposabban kidolgozott és szigorúbb törvény váltotta fel.¹²

2. A kivitel fokozását elősegítő intézkedések

2.1. A Központi Mintapince felállítása

1881-ben nyílt meg az Országos Központi Mintapince, amelynek célja az okszerű borkezelés fejlesztése és terjesztése, valamint az előnyös értékesítés és a borkivitel előmozdítása volt. Ahogy Feyér Piroska összefoglalóan megállapította: „A Mintapince van hivatva arra, hogy létrehozza a kapcsolatot a termelő és a kereskedő között, és mintaszerűen kezelje a beküldött borokat, s közben oktassa és képezze a pincemestereket. Később a Felsőbb Szőlő- és Borgazdasági Tanfolyam hallgatóinak, borkezelői tanfolyamként gyakorlati oktatásul is szolgál.”¹³ A Mintapince a külföld előtt a megbízhatóságot, hitelességet igyekezett képviselni, törekedve a magyar bor jó hírének visszaszerzésére. Ennek érdekében a kormány újságcikkeket jelentetett meg nyugat-európai borászati folyóiratokban a Mintapince működéséről, és feljogosította a

¹⁰ MTt 1892–93. 277–281. 561–564. A törvénycikk második paragrafusá szerint mesterséges a bor, „ha nem kizárólag szőlőből, illetve szőlőmustból készült”, és ha „a borhoz tisztított szeszen vagy cognacon kívül víz, vagy bármely más anyagok kevertetnek”. Ugyanakkor lehetővé teszi a must „okszertü” kezelését és javítását. (Azt, hogy ezen mi értendő, a törvényhez kiadott 83 432. számú kereskedelemügyi miniszteri rendelet körvonalazta, amiben mindazon anyagokat felsorolták, melyeknek használata megengedett volt a bor színének, illetve zamatának javításához.) A törvény szigorú előírásokat tartalmaz arra nézve is, hogy a borokat csakis saját fajtájuknak illetve származási helyüknek pontos megjelölésével lehet raktározni és forgalmazni. Tárgyalja továbbá azt, hogy mi számít kihágásnak, és megadja a kihágás esetén lefolytatandó eljárás és ítékezés irányelveit. Ez a törvény a Magyarországon forgalomba hozott külföldi borokra is érvényes volt.

¹¹ Kovács: i.m.: 28.

¹² 1908:XLVII. törvénycikk. MTt 1908. 1092–1117.

¹³ Feyér: i.m.: 206.

Magyar Szent Korona országai egyesített címerének használatára.¹⁴ 1883-tól a Mintapince palackborainak elárúsítását a kormány átengedte magánvállalkozóknak mind bel-, mind külföldön.¹⁵ A Mintapince sikeresen szerepelt számos nemzetközi kiállításon és borversenyen is (például 1882-ben Bordeaux-ban és 1897-ben Brüsszelben). A Földművelés- Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium anyagi nehézségek miatt 1887-től már nem tudta fenntartani a Mintapincét, ezért megállapodást kötött a Magyar Bortermelők Országos Szövetkezetével, amely saját kezelésébe vette az intézményt. A Mintapince a vizsgált korszak végéig fennmaradt, és aktív szerepet vállalt a magyar bor külföldön való értékesítésében.

2.2. Kiállítások

Fokozatosan mind a termelők, mind a kereskedők felismerték, hogy jó bornak sem árt a cégér, és egyre növekvő számban vettek részt az országos és nemzetközi kiállításokon. Terjedelmi okokból csak néhány fontosabbat emelünk ki ezek közül. Az 1875 őszén tartott nagysikerű borkiállítást és borvásárt követően az Országos Magyar Gazdasági Egyesület kezdeményezte, hogy állandósítsák a kiállítást az általuk (is) sürgetett bortőzsde megnyitásáig. Az 1885-ös budapesti Országos Általános Kiállításon szerepeltek a borok először borvidékek szerinti elrendezésben. Kiemelkedő esemény volt még az 1896-os Ezredéves Kiállítás, amelyen kitüntetett helyet foglalt el a szőlő- és borkiállítás. Számos vidéki városban rendeztek országos bemutatókat: Pécsen (1888, 1907), Miskolcon (1888), Kassán (1895), Szegeden (1899, 1906), Sopronban (1909). A nemzetközi kiállításokon is értünk el szép eredményeket, érmeket (1872, 1890, Bécs; 1874, London; 1878, 1900, Párizs; 1882, 1896, Bordeaux; 1888, 1897, Brüsszel; 1894, Szentpétervár). A belföldi kiállítások kezdeményezésében illetve lebonyolításában gyakran játszott fontos szerepet az állam, mint ahogy a külföldi kiállításokon való részvételre is igyekezett buzdítani a hazai bortermelőket és kereskedőket a kiállítási felhívás és jelentkezési nyomtatványok terjesztésével, illetve kedvező szállítási feltételek és a kiállítási helyiség biztosításával

2.3. Konzulátusaink tevékenysége

Az Osztrák-Magyar Monarchia külképviseletei is sokat tettek a Monarchia és azon belül Magyarország borkivitelének fellendítéséért. Jelentéseikben beszámoltak a célország gazdasági viszonyairól, a lehetséges piacokról, és minden olyan új törvényről, rendelkezésről, ami valamiféle hatást gyakorolhatott a magyar külkereskedelmi érdekekre és közelebről borex-

¹⁴ Országos Levéltár FIK Min. Általános iratok, K-168, 211. csomó, 1881-5-1331-9548; 212. csomó, 1881-5-21700; *The Wine Trade Review*, London, 15 September 1881, xxx (Regulations Concerning the Establishment of a Central Model Cellar), 433 (State Patronage of the Wine Trade in Hungary); *Ridley and Co.'s Monthly Wine and Spirit Trade Circular*, 12 September 1881, xxiii.; OL Földművelésügyi Minisztérium (a továbbiakban: FM) Ált. iratok, K-184, 1889-5-5140, 34344, 39258, 39738.

¹⁵ OL FIK Min. Ált. iratok, K-168, 271. csomó, 1883-5-5371.

portunkra. Hírt adtak új szőlészeti-borászati eljárásokról, megküldték a legfrissebb szakirodalmakat, statisztikai adatokat és egyéb fontos információkat. Ezzel egyidejűleg a külföldi közvéleményt is tájékoztatták a hazai borászat állapotáról, jelesebb borfajtáinkról, borvidékeinkről és megbízható termelőinkről, kereskedőinkről. Ezt a célt szolgálta például az először 1880-ban összeállított Borászati Törzskönyv német és francia előszóval való kiadása és terjesztése is. A konzulátusok közvetítő szerepet tölthettek be a magyarországi borkereskedők és a külföldi megrendelők között, és védelmezték a magyar bor jó hírét a külföldi sajtóban megjelenő támadásokkal szemben.¹⁶

2.4. Vámszerződések

A vizsgált korszak nagyobbik részében a vámszerződések meglehetősen előnytelenek voltak Magyarországra nézve. Különösen nagy károkat okozott a hazai bortermelőknek az olasz boroknak nyújtott kedvezmény, melynek következtében azok szinte szó szerint elárasztották az országot. Ez az áldatlan állapot csak 1905-ben, a magyar-olasz szerződés lejártakor szűnt meg. 1907-ben Szerbiával sem újítottuk meg a vámszerződést, amit évekig tartó vámháború követett. A magyar kormányok figyelemmel kísérték a külföldi államok vámszabály-módosításait, és igyekeztek azokat saját hasznunkra fordítani.¹⁷

Összefoglalás

A 19. század második felében, különösen pedig a filoxérvész pusztításának hatására nyilvánvalóvá vált, hogy állami közreműködés nélkül nem lehetséges a magyar borkereskedelem talpra állítása és fellendítése. A dualizmuskori magyar kormányok gazdaságpolitikájának fontos tényezőjévé vált a borkérdés, és széleskörű tevékenységet folytattak a magyar borok mennyiségi, minőségi javítása és külföldön való elismertetése érdekében. Teljesen megbízható számadatok hiányában nehéz megvonni ezeknek az intézkedéseknek a mérlegét, az azonban bizonyos, hogy nem minden téren váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. A filoxéra elleni harc sikertelensége nem róható fel a magyar állam hibájául, hiszen ezen a téren mindent megtett, amit a kor tudományos színvonalán tenni lehetett az addig ismeretlen vész ellen, és nagy áldozatokat hozott a baj terjedésének lassítása, illetve az elpusztult szőlőterületek pótlása érdekében. A szakoktatás és szakigazgatás átszervezése, korszerűsítése mindenképp elismerésre méltó teljesítmény. A törvényhozás már kevésbé sikeres területe az állami beavatkozásnak. A filoxéra sújtotta szőlők birtokosainak adott adókedvezmények kedvező hatásával szembeállíthatjuk a magas italmérségi és fogyasztási adókat, valamint a balul elsült bortörvényt, ami nemhogy nem vetett véget a borhamisításnak, hanem közvetve még tovább rontotta a magyar borok külföldi megítélését.

¹⁶ OL FIK Min. Ált. iratok, K-168, 196. csomó, 1880-5-36-2176, 5375, 5881.

¹⁷ Lásd például a lisszaboni osztrák-magyar követ 1889-es jelentését a borbevitelnek nyújtandó kedvezményekről szóló új portugál törvények tárgyában. OL FM Ált. iratok, K-184, 1889-5-44307.

A Mintapince és a borkiállítások nagyon hasznos kezdeményezések voltak, és nem minden siker nélkül vették fel a harcot a magyar borok megrendült hírnevének visszaállításáért. Azonban csak esetenként és meglehetősen szűk körben sikerült felkeltenünk a külföldi fogyasztók és kereskedők figyelmét. A Mintapince nevével és pecsétjével történt gyakori visszaélések, melyek annak bizonyos fokú elismertségére engednek következtetni, sokat ártottak hírnevének. A kiállításokkal kapcsolatos visszatérő probléma pedig az volt, hogy a díjnyertes borokból gyakran alig több állt a termelő rendelkezésére, mint amit a kiállításon bemutatott, így, még ha érkezett is megrendelés, azt – megfelelő készlet hiányában – nem tudta teljesíteni. Bár a konzulátusok tevékenységét kevés látványos siker koronázta, és a borkivitelünk előmozdításában játszott szerepük reális megítéléséhez még további kutatásokra volna szükség, az már az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy szerepüket nem szabad alábecsülni. Vámpolitikánk viszont a vizsgált korszakban nem igazán segítette elő, sőt, sok tekintetben nehezítette a magyar borok külföldön való értékesítését.

Dolgozatomban terjedelmi okokból elsősorban a dualizmuskori magyar kormányoknak a borkereskedelemmel kapcsolatos intézkedéseire összpontosítottam, mellőzve a nem-állami tevékenység ismertetését, ami egy külön tanulmány témája lehetne. Összességében azt mondhatjuk, hogy az állam szerepvállalása egy korábban szinte kizárólag magángazdasági alapokon végzett tevékenységben már önmagában jelentős fejlemény, és bár az állami kezdeményezések illetve intézkedések egy része nem érte el a kívánt eredményt, mindenképp serkentőleg hatottak a magyar borexport emelésére.